

11. Krailiuk, A. I. (2015). Osoblyvosti vplyvu batkivskykh nastanov na vybir podruzhnogo partnera. Kherson : Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu [in Ukrainian].
12. Mahler, M. S., Pine, F., Bergman, A. (1975). The psychological birth of the human infant. Symbiosis and individuation. New York : Basic Books.
13. Ollendick, T. H. & Prinz, R. J. (1997). Advances in Clinical Child Psychology. Boston: Springer, 19, 370 p.
14. Romanova, E. V. (2011). Vliyanie opyita vzaimootnosheniy v roditelskoy seme na formirovanie supruzheskikh otnosheniy i udovletvorennost brakom. Sankt-Peterburg : Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta [in Russian].
15. Slepko, V. I. (2019). Differentsiatsiya kak mehanizm razvitiya supruzheskikh otnosheniy. Minsk : Psihologiya i zhizn: aktualnyie problemy krizisnoy psihologii: materialyi IV Mezhdunar. nauch.-prakt. Konf [in Russian].
16. Toman, W. (1959). Family Constellation as a Character and Marriage Determinant. Int. J. Psychoanal. P. 316–319.
17. Volkova, A. N. (1990). Praktikum po eksperimentalnoy i prikladnoy psihologii. Leningrad [in Russian].
18. Wallerstein, J. S., & Lewis, J. M. (2004). The Unexpected Legacy of Divorce: Report of a 25-Year Study. Psychoanalytic Psychology, 21(3), 353–370.

УДК 159.922

Бунас А. А.

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної психології та патопсихології

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

bunasalina@gmail.com

Монахович Д. Р.

викладач кафедри загальної психології та патопсихології

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

dashadar98@gmail.com

**ФЕНОМЕН ЖИТТЄВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ В КОНТЕСТІ СОЦІАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ
THE PHENOMENON OF LIFE PERSPECTIVE IN THE CONTEXT
OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF PERSONALITY**

Анотація. У статті проаналізовано поняття «життєвої перспективи» у різних підходах до вивчення означеного феномену. Зазначаються основні теорії, які найбільш повно розкривають концепцію життєвої перспективи. Визначається диференційна різниця у підході до вивчення питання життєвої перспективи у вітчизняній та зарубіжній психології. Описуються основні зарубіжні теорії, серед яких AAC (assimilative/accommodative coping), MTLD (the motivational theory of lifespan development), SOC (selection, optimisation and compensation), SST(socioemotional selectivity theory). Зазначаються результати метааналізу основних досліджень, що присвячені даному феномену. Розкривається характер взаємозв'язку життєвої перспективами з такими психологічними конструктами як психологічне благополуччя, поведінкові особливості, відповідальність, соціометричні показники та інше. Визначаються основні параметри (глибина, насиченість, структурованість, реалістичність, узгодженість, тривалість та оптимістичність), функції, особливості та структура (ціннісно-смысловий, емоційно-оціночний, когнітивний та організаційно-діяльнісний компоненти) життєвої перспективи. Вказується носії життєвої перспективи, її безперервний взаємозв'язок, вплив та залежність від часової перспективи особистості. Зазначається концепція автопроектування, в структуру якої включають усвідомлення цілей, ціннісно-смыслові утворення, індивідуально-особистісні можливості та соціальні умови, як структурно-логічного блоку в життєвій перспективі особистості. Вказується вплив життєвих домагань та життєвих планів на подальше розгортання життєвих перспектив.

Ключові слова: життєва перспектива, часова перспектива, життєвий шлях, автопроекування, життєві домагання, особистість.

Abstract. The article presents the concept of "life perspective" in different study approaches of this phenomenon. The main authors and theories that most fully reveal the concept of life perspective are noted. The difference in the approach to the study of life prospects in domestic and foreign psychology is determined. The main foreign theories are described, including AAC (assimilative / accommodative coping), MTLTD (the motivational theory of lifespan development), SOC (selection, optimization and compensation), SST (socioemotional selectivity theory). The results of the meta-analysis of the basic researches devoted to this construct are noted. The nature of the relationship between time perspective and such phenomenon as sociometric indicators, psychological well-being, behavioral characteristics, responsibility etc. The main internal approaches are indicated. Among them are systemic, event and others approaches. The basic parameters, functions, features, structure of a time perspective are defined. The main parameters include depth, structure, realism, consistency, duration and optimism. It consists of value-semantic, emotional-evaluative, cognitive and organizational components. The concept of self-design is indicated, the structure of it includes awareness of goals, value-semantic formations, individual-personal opportunities and social conditions. The influence of life aspirations and life plans on the further development of life prospects is indicated.

Key words: life perspective, time perspective, lifespan, self-design, life aspirations, personality.

Постановка проблеми. Феномен «життєвої перспективи» активно вивчається зарубіжними та вітчизняними вченими у контексті часу та життєвого шляху особистості. Увесь життєвий шлях людини можна поділити на три вектори: минуле, теперішнє та майбутнє. Частіше за все поняття «життєвої перспективи» виступає картиною або концепцією особи свого майбутнього. Людина має суб'єктивне сприйняття останнього та завдяки

цьому визначає свою поведінку, оскільки перспектива майбутнього надає можливість впорядкувати усі види діяльності, як робочі, так і особисті, серед яких навчання, побудова відносин, батьківство тощо.

Метою статті є теоретичний огляд феномену життєвої перспективи, що являє собою сукупність уявлень людини про власне майбутнє та виступає однією зі складових життєвого шляху, особливо в контексті соціальної відповідальності.

Аналіз досліджень та публікацій. У психології зустрічається доволі багато різних термінів серед яких «часова перспектива» (Л.К. Франк), «життєтворчість» (Т. М. Титаренко), «часовий світогляд» (П. Фресс), «життєвий план» (В. Серенкова) та інше. Деякі з них можуть виступати синонімами, коли інші мають характерні відмінності. У вітчизняній психології найчастіше використовують термін «життєва перспектива» (К. Абульханова-Славская, Є. Головаха, А. Кроник, І. Ральнікова та інш.), в зарубіжній літературі використовують конструкт «time perspective» або «часова перспектива». Найбільш наближеним до вітчизняного розуміння життєвої перспективи у зарубіжній психології є «future time perspective».

Термін «часова перспектива» було введено Л.К. Франком, вчений зазначав взаємозв'язок та взаємовплив минулого, теперішнього та майбутнього на життя людини; а також вчений вказував, що людина може мати одночасно декілька життєвих перспектив в залежності від сфери життя, а її якість залежить від норм та цінностей соціуму [6].

Французький вчений П. Фресс у своїй роботі ввів поняття «часовий світогляд», що виступає в якості «інтегративної характеристики розвитку тимчасових уявлень та тимчасових відносин особистості, що формуються у процесі життєдіяльності в соціумі». Найважливішим аспектом в антиципації майбутніх подій відіграють раніше пережите, а також відчуття відповідальності за власну діяльність [5]. Кастенбаум визначає часову перспективу майбутнього як «загальну тенденцію турбуватися про майбутнє» або «концептуалізацію майбутнього проміжку часу» [17]. У роботі Т. Коттла

часова перспектива виступає «здібністю особистості діяти в теперішньому у світлі передбачення порівняно віддалених майбутніх подій» [4].

Поняття часової перспективи використовував К. Левін, який вважав даний феномен як «загальність поглядів індивіда на психологічне майбутнє та психологічне минуле, що існує зараз на реальному та ірреальному рівнях» [14]. Досить багато уваги вчений приділяв онтогенезу часової перспективи. З віком вона стає більш довгою та широкою, так, наприклад, дитина шкільного віку може планувати своє майбутнє лише на наступний рік, коли людина середнього віку вибудовує життєві плани на десятиліття уперед. Також, з віком більш чітко диференціюється реальність та ірреальність. Під ірреальним вчений розуміє фантазії та мрії. На його погляд, дитині досить складно розділити фантазії та реальність, а страхи та бажання сильно впливають на сприйняття останньої. Більш зріла людина окрім фантазії та мрії ще вибудовує очікування. Очікування, в розумінні вченого, виступають психологічною ірреальністю майбутнього, яке будуються не на страхах та переживаннях, а на наближеності до реального, тобто відбувається співвідношення наявного та майбутнього [14, с. 242]. Отже, часова перспектива невід’ємна від загальної концепції його теорії, де основними детермінантами поведінки людини виступали факти теперішнього поля, а майбутнє та минуле є лише його складовими [14].

Детальною розробкою концепції часової перспективи займався Ж. Нюттен, який розглядав її як «конфігурацію темпорально локалізованих об’єктів, що віртуально заповнюють свідомість». Часова перспектива має складну структуру або ієрархію цілей особистості, які розташовані на різній віддаленості від теперішнього, тобто, чим більш віддалені у часі ці образи, тим більш вони нереалістичні для людини [15]. Вчений виділяє три аспекти часової перспективи, а саме: часова перспектива, основними параметрами якої є протяжність, глибина, насиченість, міра структурованості та рівень реалістичності; часова установка або відношення до того чи іншого відрізка

часу; часова орієнтація або спрямованість, яка передбачає, що людина може в більшій мірі орієнтуватися на майбутнє, теперішнє або минуле [15].

У побудові часової перспективи найважливішу роль відіграють когнітивні процеси. Саме вони дозволяють, з одного боку, побудувати когнітивні репрезентації або цілі людини, а з іншого боку, змінити поточну поведінку так, щоб зв'язати цю діяльність та її наслідки у віддаленому майбутньому. Саме в побудові когнітивних репрезентації проявляється творчість та пластичність особи, розвиток її вищих психічних функцій [15].

Темпоральний знак будь-якої події у майбутньому має два компоненти: подія знаходиться у майбутньому та локалізована у певній зоні або періоді майбутнього, останньому людина вчиться з соціуму, засвоюючи соціальні норми та поведінку однолітків. Однак, звичайно, емоційна та афективна складова життя суб'єкта, його минулий досвід так само впливають на побудову майбутнього [15].

Протяжність або глибина часової перспективи грають важливу роль у розробці поведінкових планів, чим більш довгострокові ці плани, тим більше шляхів для їх реалізації індивід знаходить. Хоча деякі напрямки психології майбутнє та зосередженість на ньому можуть сприймати як спосіб втечі від теперішнього. Ж. Нюттен вказує на важливість наявності довгострокової часової перспективи для можливості розробки поведінкових проєктів та структур «засоб-ціль», які приведуть до глобальних кінцевих результатів [15].

Ф. Зімбардо з колегами продовжили розділяти часову перспективу у межах майбутнього, теперішнього та минулого. В залежності від суб'єктивного відношення людини до цих проміжків часу, вона по різному формує та реалізує свою поведінку. Одночасно часова перспектива постає як особистісна диспозиція. При орієнтації людини на майбутнє у її поведінці буде домінувати докладання зусиль для досягнення цілей і можливих винагород [10].

На основі цих теоретичних поглядів розвинулось чотири основні теорії щодо життєвого шляху та часової перспективи. Перша теорія – ААС

(assimilative/accommodative coping) J. Brandtstädter та G. Renner. Вона передбачає, що головною метою людини – є підтримка узгодженості власного-«Я», її стабільності та відповідності між фактичним та бажаним «Я». Узгодженість досягається за допомогою двох процесів: асиміляції та адаптивного подолання. Асиміляція передбачає активне пристосування до обставин, ресурсів та можливостей, що збільшують шанси на досягнення бажаного. Адаптація ж розглядається авторами як стратегії, що засновані на «нейтралізації», та передбачають коригування своїх цілей відповідно до можливостей та ситуації у житті. Адаптаційним подоланням можуть виступати зниження рівня домагань, перегляд пріоритетів та переструктурування ієрархії цілей. Стратегії подолання починають працювати у той час, коли людина усвідомлює невідповідності «Я»-реального та «Я»-бажаного [2].

Друга теорія – MTLD (the motivational theory of lifespan development) J. Heckhausen та інші. Основна ідея цієї теорії – у людини є два види контролю: первинний та вторинний. Первинний контроль включає в себе спроби змінити середовище відповідно до потреб та цілей людини. Вторинний контроль спрямовано на внутрішні стани та процеси самої людини (наприклад, уникання втрат, підтримання поточного рівня функціонування). Усереднені цих категорій є селективні та компенсаційні підпроцеси [8].

Селективні підпроцеси первинного контролю передбачають спрямування певних ресурсів (час, зусилля тощо) людини у досягненні мети, а вибіркові підпроцеси вторинного контролю – механізми для підтримки прихильності до певної мети. Коли ресурсів особистості у досягненні мети не вистачає, то можуть застосовуватися компенсаційні підпроцеси первинного контролю, які передбачають залучення зовнішніх ресурсів, наприклад, технічних засобів або допомоги інших [8].

Якщо селективні підпроцеси первинного та вторинного контролю, компенсаційні підпроцеси первинного контролю пов'язані з досягненням мети, то компенсаційний вторинний контроль спрямовано на відмову від

певної цілі. Таке може відбуватися тоді, коли перешкоди на шляху досягнення цілей вимагають надмірних ресурсів людини. Після деактивації поточної мети ресурси перенаправляються до інших цілей, які потенційно можуть бути досягненні [8].

І. Heckhausen наочно вводить поняття про метарегулятивний процес «оптимізації», що передбачає вибір мети, оптимальне налаштування на успішне її досягнення та розуміння вигоди від цього, урахування часу, можливостей та витрат, які ця мета вимагає. Оптимізація грає важливу роль в оцінці часових обмежень та довгострокових наслідків мети [8].

В теорії SOC (selection, optimisation and compensation) Р. В. Baltes і М. М. Baltes пояснюють, як само люди підтримують функціонування та благополуччя в умовах невідповідності її потреб і наявних ресурсів. Вони розділили процес відбору цілей на вибіркового та заснований на втратах. Вибірковий відбір передбачає встановлення цілей «бажаного стану». Відбір на основі втрат відбуваються в тому випадку, коли людина втрачає ті або інші ресурси на досягнення мети, та направлено на встановлення цілей «підтримки», які б могли замінити втрачене [1].

Окрім відбору цілей теорія також передбачає такі процеси, як оптимізація та компенсація. Оптимізація – це оволодіння та застосування засобів досягнення мети (наприклад, навичок), а компенсація - володіння та застосування альтернативних засобів, коли інші релевантні меті засоби не прийнятні [1].

Останньою і найбільш популярною теорією часової перспективи майбутнього є SST (socioemotional selectivity theory) L. L. Carstensen. Згідно цієї теорії концепція перспективи майбутнього особи залежить від суб'єктивного сприйняття часу та розуміння, скільки його залишилося. Молоді люди в більшій мірі зосереджуються на досягненні особистісних цілей, отриманні знань, плануванні кар'єри, знаходження «корисних» соціальних контактів. Люди старшого віку навпаки в меншій мірі цікавляться новими соціальними контактами, вони зосереджуються на цілях, що мають емоційний

характер. Часто такими цілями є проведення часу з близькими людьми, навчання та допомога більш молодим співпрацівникам, піклування про власне психологічне благополуччя та інше [3]. В підтримку цієї теорії виступають дослідження важкохворих людей молодого віку, цілі яких мають таку ж саму ієрархічну структуру, як і у людей похилого віку [7].

Група американських вчених (D. T. Kooij, A. M., Kanfer, R., Betts, M., C. W. Rudolph) провела метааналіз останніх досліджень часової перспективи майбутнього та зазначила, що більшість досліджень направлена на виявлення її взаємозв'язку з п'ятьма основними показниками, а саме: досягненням успіху, психологічним благополуччям, поведінкою направленою на підтримку свого здоров'я, ризикованою поведінкою та соціометричними показниками [9].

Метааналіз показав, що чим більш розробленою є перспектива майбутнього, чим більш позитивно майбутнє сприймається людиною, тим більш активною вона буде у теперішньому [9]. Одночасно дослідження Попової вказує на те, що у людини має зберігатися оптимальна кількість поставлених цілей, або рівень активності та направленості на досягнення мети стрімко буде знижуватися. Це стосується, як збіднення, так і концентрування цілей, бажань та ініціатив [9].

Одночасно більш чітка перспектива майбутнього та її позитивна оцінка позитивно корелюють з переживанням щастя, задоволеністю життям, позитивною суб'єктивною оцінкою власного здоров'я, інтернальним локусом контролю, високою самооцінкою, і негативно корелює з тривожністю та депресією [9].

Досить цікавим є взаємозв'язок майбутньої перспективи з поведінкою направленою на підтримку свого здоров'я та виявом ризикованої поведінки. Під поведінкою направленою на підтримку свого здоров'я найчастіше розуміли втримання від вживання алкогольних, наркотичних та інших хімічних речовин, що може вплинути на досягнення цілей у майбутньому, вживання таких речовин розглядається в більшій мірі як ризикована поведінка. В

наслідок метааналізу було встановлено негативну кореляцію між перспективою майбутнього та цими двома видами поведінки [9].

Складним для аналізу був взаємозв'язок між старінням та перспективою майбутнього. Одні автори (S. L. Klineberg, U. Teuscher, S. H. Mitchell, M. Wallace) зазначали, що з віком орієнтація на майбутнє зростає, коли інші (A. de Lang, L. L. Carstensen, J. Lomranz, A. Friedman, G. Gitter, D. Shmotkin, G. Medini, J. Nuttin) вказували на непостійність уявлень про майбутнє на різних вікових етапах. Виходячи з отриманих даних, розробленість та глибина життєвих перспектив має U-образний графік, де найбільш чіткою та розробленою концепція майбутнього виявляється у людей молодого та середнього віку [9].

Завдяки цим дослідженням вченим також вдалось побудувати модель, де було встановлено, що впливає на побудову перспективи майбутнього, та на які аспекти життя впливає у свою чергу сама життєва перспектива [9].

До антецедентів часової перспективи майбутнього можна віднести соціометричні показники (вік, стать, соціально-економічний стан), риси особистості (доброзичливість, екстраверсія, відкритість новому досвіду, оптимізм, нейротизм), локус контролю, самооцінку та самоєфективність. Коли часова перспектива впливає на загальний рівень орієнтації на досягнення мети, психологічне благополуччя (відчуття щастя, задоволеність життям, суб'єктивна оцінка рівня здоров'я), підтримку здорового способу життя, ризикову поведінку та планування виходу на пенсію [9].

В зарубіжній літературі перспектива майбутнього розглядається в більшій мірі як мотиваційний конструкт, а у вітчизняній психології домінує нормативний та типологічний підходи до вивчення життєвої перспективи.

Причинно-цільову концепцію Є. Головахи та А. Кроник можна віднести до подійного підходу. Основою їх теорії є дослідження зв'язку подій у житті людини. Між подіями минулого, теперішнього та майбутнього можуть існувати причинні (минуле впливає на майбутнє), цільові (майбутнє впливає на минуле) зв'язки, або вони взагалі можуть бути відсутні, зв'язки

сприймаються суб'єктивно та являють собою елементи структури міжподійних відносин. Сама життєва перспектива розглядається вченими як цілісна картина майбутнього, що виявляється у прогнаних та очікуваних подіях. Вони формуються на основі соціальних цінностей та індивідуальному сенсі власного життя. Завдяки цим уявленням майбутнє упорядковується, а індивід може побудувати життєві цілі та плани [12; 13].

Цілі є більш масштабними та хронологічно не закріпленими на часовій лінії події життя, а план – послідовна реалізація конкретних подій, що виступає ідеальними результатами та орієнтирами діяльності людини [12].

Провідним мотивом в побудові життєвих планів та цілей автори вбачають в ієрархії ціннісних орієнтації, індивід у широкому спектрі соціальних цінностей обирає ті, що найбільше пов'язані з його основними потребами. Завдяки цьому потреба опредмечується та стає провідною життєвою цінністю, яка вбудовується в ієрархію ціннісних орієнтації. Якщо плани та цілі визначені людиною, то цінності мають більш гнучкий характер та з часом можуть змінюватися, що дозволяє людині будувати нові цілі та плани при досягненні старих, або адаптуватися при неможливості досягнення поставленої мети. Життєва перспектива досить сильно видозмінюється під впливом життєвих криз [12; 13].

На відміну від Ж. Нютена, Є. Головаха виділив наступні параметри життєвої перспективи: узгодженість, реалістичність, тривалість, диференційність та оптимістичність. Узгодженість відображає наскільки добре людина вбачає причинно-наслідкові та цільові зв'язки між подіями минулого, теперішнього та майбутнього. Диференційованість відповідає за вміння виділяти у картині майбутнього послідовні етапи (ближчий, середній, далекий) [12].

К. Платонов розуміє життєву перспективу як образ бажаного, можливого і усвідомлюваного майбутнього життя за умови досягнення певних цілей. Проте перспектива в його розумінні це не тільки бажане, але і очікування втрат чи невдач. Людині необхідно володіти такими механізмами,

які не тільки призведуть до досягнення бажаного, але і такими, що допоможуть запобігти чи подолати наслідки очікуваної невдачі [17].

Я. Васильєв, В. Карандише, В. Мудрак та Т. Павлова в своїх роботах вказують на важливість побудови цілей у віддаленому майбутньому, а саме: чим більш розгалужена та глибока у індивіда концепція життєвого шляху, чим більше в нього смислів та цілей, тим більший потенціал розкриття його можливостей [17].

Основним представником типологічного підходу виступає К. Абульханова-Славська, яка виокремила три поняття для опису часового модусу людини – життєва позиція, життєва лінія та життєва перспектива. Життєва перспектива розподіляється на психологічну (побудова та формування майбутнього, його прогнозування), особистісну (орієнтація на майбутнє, готовність до нього та можливих проблем) та життєву перспективу як таку (реальний потенціал, знання про який базуються на попередньому досвіді) [11].

На основі цього підходу В. Ковалев увів поняття «трансперспекти», яке розумів як здібність свідомості поєднувати у теперішньому минуле та майбутнє. Складовими трансперспективи виступають часова перспектива та ретроспектива. Вчений запропонував типологію організації часу, в основі якої два фактори: активність-пасивність й пролонгованість-ситуативність діяльності особистості. Як наслідок, було видалено чотири типи відношення до часу: стихійно-будений (пасивність та ситуативність), функціонально-дієвий (активність та ситуативність), споглядальний (пасивність та пролонгованість), творчий (активність та пролонгованість) [14].

Спираючись на системний підхід, І. Ральнікова розуміє життєву перспективу, як багатовимірний образ майбутнього, підкреслюючи, що він відноситься до області уявлень. Основними вимірами образу майбутнього стали ціннісно-смысловий, емоційно-оціночний, когнитивний та організаційно-діяльнісний [18].

Цінносно-смысловий вимір являє собою сукупність ціннісних і смыслових утворень особистості, які впливають на побудову майбутнього. Сюди відносяться цінності, ціннісні орієнтації, мотиви, особистісні сенси тощо. Емоційно-очіночний вимір відображає ставлення людини до свого майбутнього. Когнитивний компонент містить сукупність очікуваних та запланованих подій. До цього виміру можна віднести заплановані життєві події, цілі та засоби їх реалізації. Організаційно-діяльнісний вимір відображає сукупність стилів та стратегій поведінки людини, які орієнтовані на досягнення мети. Вищезазначені виміри взаємопов'язані та одночасно виявляються у уявленнях про майбутнє [17; 18].

У своїй роботі І. О. Ральнікова зазначає існування життєвих перспектив як певний спосіб створення автопроекування людиною прообразу свого майбутнього у межах усвідомлення цілей, ціннісно-смыслових утворень, індивідуально-особистісних можливостей та соціальних умов. Автопроекування забезпечує пошук шляхів для життєздійснення [17].

Т. Титаренко розглядає самоорганізацію та життєвий вибір як основи життєвої перспективи. Під поняттям «самоорганізація» вчена розуміє упорядкування спонтанності життя шляхом вибору напрямку руху, а «життєвий вибір» як стратегічне рішення, що стимулюється життєвими подіями й внутрішньою незадоволеністю, у побудові цих конструктів важливу роль відіграють життєві домагання. До них можна віднести вимоги, очікування, бажання, надії, що висуває особистість й соціум до неї, з приводу її майбутнього. Життєві домагання конструюють емоційно забарвлені моделі бажаного майбутнього, що сприяє більш ефективному втіленню їх у життя. Треба зазначити, що життєві домагання можуть негативно вплинути на досягнення мети. Коли домагання занадто завищені або людина досягла максимум свого потенціалу можливостей, то це може визвати почуття апатії, розчарування й безнадійності [19].

Висновки. Життєва перспектива – багатовимірний образ майбутнього в особистості, де основою для його конструювання виступають життєві

домагання, ієрархія цінностей, об'єктивні умови реальності та розуміння власних можливостей. Людина виявляє себе в меті, мотивах, смислах, очікуваннях, планах, програмах життя та способах їх реалізації.

Носієм життєвої перспективи виступає свідомість особистості. Завдяки цьому можна спостерігати, як виникає взаємозв'язок теперішнього та майбутнього, поточних дій та віддалених у часовому просторі цілей людини.

Основними параметрами життєвої перспективи виступають її глибина, насиченість, структурованість, реалістичність, узгодженість, тривалість та оптимістичність. Структура ж життєвої перспективи складається з ціннісно-смислового, емоційно-оціночного, когнітивного та організаційно-діяльнісного компонентів.

Життєва перспектива залежить від особистісних рис особистості, її соціального-економічного стану, віку, самооцінки та локусу контролю, а вона в свою чергу детермінує задоволеність життям, психологічне благополуччя та суб'єктивне переживання щастя.

Література:

1. & Baltes, P. B., Freund, A. M. (2002). Life-management strategies of selection, optimization and compensation: Measurement by self-report and construct validity. [Journal of Personality and Social Psychology]. Vol. 82(4), 642–662. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.4.642>.
2. Brandtstädter, J. & Renner, G. (1990). Tenacious goal pursuit and flexible goal adjustment: Explication and age-related analysis of assimilative and accommodative strategies of coping. [Psychology and Aging]. Vol. 5, 58–67. doi:10.1037/0882-7974.5.1.58.
3. Carstensen, L. L., Isaacowitz, D. M., & Charles, S. T. (1999). Taking time seriously: A theory of socioemotional selectivity. [American Psychologist]. Vol. 54, 165–181. doi:10.1037/0003-066x.54.3.165.
4. Klineberg, S. L. (1974). The present of things future: explorations of time in human experience. Free Press.

5. Fraisse, P. (1957). *Psychologie du temps*. Presses Universitaires de France.
6. Frank, L. K. (1939) Time perspective. [Journal of Social Philosophy]. Vol. 36(4), 293–312.
7. Fung, H. H., Carstensen, L. L., & Lutz, A. M. (1999). Influence of time on social preferences: Implications for life-span development. [Psychology and Aging]. Vol 14, 595–604. doi:10.1037/0882-7974.14.4.595
8. Heckhausen, J., Wrosch, C., & Schulz, R. (2010). A motivational theory of life-span development. [Psychological Review]. Vol 117, 32–60. doi:10.1037/a0017668
9. Kooij, D. T. A. M., Kanfer, R., Betts, M., & Rudolph, C. W. (2018). Future time perspective: A systematic review and meta-analysis. [Journal of Applied Psychology]. Vol 103(8), 867–893. <https://doi.org/10.1037/apl0000306>
10. Zimbardo, P. G., Keough, K. A., & Boyd, J. N. (1997). Present time perspective as a predictor of risky driving. [Personality and Individual Differences]. Vol 23, 1007–1023. [http://dx.doi.org/10.1016/S0191-8869\(97\)00113-X](http://dx.doi.org/10.1016/S0191-8869(97)00113-X)
11. Абульханова-Славская К.А. (1991). *Стратегия жизни*. М.: Мысль, 301с.
12. Головаха Е.И. (2001). *Жизненные перспективы и ценностные ориентации личности*. [СПб: Психология личности в трудах отечественных психологов]. Vol 1, 256-269.
13. Головаха Е.И., Кроник А.А. (1984). *Психологическое время личности*. Киев: Наукова думка.
14. Ковалев В.И. (1988). Категория времени в психологии (личностный аспект). [Критерии материалистической диалектики в психологии под. ред. Л.И. Анциферовой]. Vol 1, 216–230.
15. Левин К. (2019). *Теория поля в социальных науках*. Академический проект: Психологические технологии.
16. Нюттен Ж. (2004). *Мотивация, действие и перспектива будущего*. М.: Смысл.

17. Ральникова И. А. (2012). Перестройка системы жизненных перспектив человека в контексте переломных событий : автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора психологических наук : 19.00.01.Томск : [б. и.].

18. Ральникова Ирина Александровна. (2011). Жизненные перспективы личности в научной парадигме психологического знания. [Известия Алтайского государственного университета] no. 2-1, 53-60.

19. Титаренко Т. М. (2014). Нариси до соціально-психологічної теорії особистісного життєконструювання. [Психологічні науки: проблеми і здобутки]. Вип. 5, 172-186. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2014_5_14

УДК 159.9

Диса О.В.

кандидат психологічних наук, доцент,

завідувач кафедри педагогічної та вікової психології

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

elenadysa1@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6257-6502>

Рудковська О.В.

аспірант кафедри педагогічної та вікової психології

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

rudok1@ukr.net

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
СТУДЕНТІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
FEATURES OF THE MANIFESTATION OF CREATIVE
POTENTIAL STUDENTS IN EDUCATIONAL ACTIVITIES**